

Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Ortaya Çıkan İşçi Hareketleri*

Gülşen ÇETİN AYDIN**

Öz

Ekonomik rekabet ve sömürgecilik Birinci Dünya Savaşı’nın temel nedenleri arasındadır. Buna bağlı olarak sömürgecilğe karşı direnişleri görmek mümkündür. Osmanlı’ya bakıldığında sanayileşme hareketleri ordunun ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla başlamıştır. Fabrikalarda genellikle ordunun ihtiyaç duyduğu barut, silah, deri gibi ekipmanlar üretiliyordu. Bu gerçekçeyle Osmanlı’da işçi direnişlerinin görülmemesinin başlıca sebebi, sanayileşmenin etkili olmamasıdır. Öte yandan Osmanlı’da işçi sınıfını temsil edecek işçi örgütleri de bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise Osmanlı’da grev gibi direniş hareketlerinin yasadışı bir eylem olarak ifade edilmesidir. Bütün bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı; I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan işçi direniş hareketlerini incelemek ve bu işçi direniş hareketleri sonucu meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri analiz etmektir. Çalışmada I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direnişleri ele alınmıştır. Dolayısıyla 1919-1922 yılları işçi eylemlerinin en yoğun görüldüğü yıllar olarak belirtilmiştir. İşçi hareketlerinin, işçilerin çalışma hayatına etkileri değerlendirildiğinde sosyal hak temelinde gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Hukuki düzenlemelerin yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin çalışma hayatında olumlu etkisi olmuştur. Çalışmada döneme ait öne çıkan yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların ortaya çıkardığı yenilikler literatür çalışması ile elde edilen bulgular doğrultusunda bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sömürü, Direniş Hareketleri, Grev, Örgütlenme, İşçi, Savaş.

Makale Türü: Derleme Makalesi

Labor Movements After The First World War In Turkey

Abstract

Economic competition and colonialism are among the main causes of the First World War. As a result, it is possible to see resistance against colonialism. In Ottoman times, industrialization movements began to provide for the needs of the army.. In factories, equipment such as gunshot, weapon, leather, which are usually needed by the army, were produced. Since industrialization was not effective, labor movements were not seen in the Ottoman Empire. On the other hand, there was no workers' organization representing the working class in the Ottoman Empire, because the resistance movements as strikes in the Ottoman Empire were expressed as an illegal act. The intention of working in the light of all this information; to examine the labor movements that emerged after World War I, and to analyze the social, economic, and cultural changes that these labor movements have brought to the conclusion. After World War 1 are discussed in this study revealed the struggles of workers in Turkey. Therefore, the years 1919-1922 were stated as the years when workers' actions were most intense. When the effects of labor movements on the working life of workers are evaluated, it is possible to say that there have been developments based on social rights. In addition to legal regulations, economic, social, and cultural developments have had a positive effect on business life. In the study, the prominent new approaches of the period and the innovations brought about by these approaches will be evaluated in line with the findings obtained from the literature study.

Keywords: Exploitation, Resistance Movements, Strike, Organizing, Worker, War.

Article Type: Review Article

* Bu çalışmanın genişletilmiş özet metni 17-18 Ekim 2019 tarihinde düzenlenen III. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi’nde sunulmuş olup kongre bildiri özetleri kitapçığında yayınlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, gulsenaydin@kmu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8371-2251

1. GİRİŞ

Emeğin ücretli emeğe dönüşmesini Marx “emeğin üründen, öznel emek gücünün, emeğin nesnel koşullarından ayrılması” şeklinde değerlendirmiştir. Çünkü Marx için bu durum işgücü piyasasında yaşanan bir değiş tokuştur. Bu nedendir ki işçiler bu durumda birey olarak değil “kolcu” olarak görülmektedir (Harvey, 2010: 125). Dolayısıyla işçilerin sahip olduğu en önemli güç kaynaklarının sahip oldukları fikirler olduğu ifade edilmektedir. Gerek çalışma gerekse yaşam koşullarını iyileştirmek üzere yaptıkları çalışmalarda kolektif hareket etmeleri halinde hedeflerine ulaşmaları konusunda başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Bu yüzden işçilerin sahip olduğu bu gücün işçi hareketlerine nasıl yansıdığı ve toplu eylemler sonucunda pazarlık güçlerinde nasıl bir değişim olduğunu anlamaya çalışma amacıyla çalışmada işçi hareketleri incelenecektir (Silver, 2009: 30).

Sınıf hareketlerinde karşılaşılan direniş, başkaldırı, isyan gibi toplu davranışlar genellikle eşitsiz güç kullanımının yoğun yaşandığı sistemlerde görülmüştür. Genellikle savunmasız kalan ve sömürülen kesimin temel amacı, mevcut adaletsiz uygulamalara mücadele etmek ve çözüm üretmektir (Karataşlı, 2020: 15). Öte yandan toplumsal bir sınıf hareketi olarak ortaya çıkan işçi direnişlerinin üretim ilişkilerinden, hatta çalışma ilişkilerinden bağımsız bir şekilde düşünülmemelidir. Bununla birlikte çalışma ilişkileri de içinde bulunulan dönemin siyasi ve toplumsal ilişkilerinden ayrı tutulmamalıdır. Bu gerekçeyle tüm ilişkiler birlikte düşünülüp değerlendirilmelidir (Çelik Şahin, 2010: 21). Çalışmada bu varsayımlardan yola çıkılmıştır.

Çalışmada 1. Dünya Savaşı’nın etkilerinin incelenmesi bu savaşın küresel çapta yapılan ilk savaş olarak tarihte yer alması olmuştur. 1. Dünya Savaşı geniş kapsamlı bir savaş olması sebebiyle büyük dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle sanayi toplumunun etkilerinin gözlemlendiği yıllar olduğunu belirtmek gerekir (Arıboğan, 2014: 23-24). Dolayısıyla Dünya’da işçi eylemlerine bakıldığında en çok eylemin yaşandığı yıllar 1. Dünya Savaşı’nın bittiği yılı takip eden 1919-1922 yılları arasında olduğu gözlenmiştir (Silver,2009:174). İşçi hareketleri, kapitalist sistemde ortaya çıkan büyük değişim ve dönüşümlerin algılanmasına yardımcı olması ve devletlerin yapılan bu eylemler sonucunda radikal kararlar alması ve yeniliklerin yapılmasında teşvik edici niteliktedir (Silver, 2009: 53).

Çalışmanın amacı; 1. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direniş hareketlerini incelemek ve bu işçi direniş hareketleri sonucu meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri analiz etmektir. Bununla birlikte çalışmada işçi hareketlerinin çalışma ve toplumsal alandaki etkilerini tarihsel bir bakış açısıyla tartışmak amaçlanmıştır. Çalışmada 1. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direnişleri ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada işçi hareketleri sonrasında toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler incelenecek ve ortaya çıkan yeni düzenlemeler ele alınacaktır. Çalışma geçmişten günümüze tarihsel bir bakış açısıyla işçi direnişlerinin çalışma yaşamına ve toplumsal alanda ortaya çıkardığı etkilerin günümüz politikalarına yansımalarını değerlendirmek açısından yapılacak uygulamalara bir çerçeve sunması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda bir toplumsal sınıf hareketi olarak, işçi hareketlerinin toplumsal alanda yaşanan diğer değişim ve düzenlemelerle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın konusu itibarıyla literatürde bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır. Bu düşünceden hareketle, çalışmada işçi hareketlerinin tarihsel gelişimine, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi ve sendikal hareketlere, işçi hareketlerinin çalışma yaşamında yol açtığı hukuki gelişmelere, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere yer verilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. İlgili yazında önce yapılan çalışmalardan hareketle ikincil kaynaklardan toplanan verilerden yola çıkılmıştır.

Çalışmada bir toplumsal sınıf hareketi olarak, işçi hareketlerinin toplumsal alanda yaşanan diğer değişim ve düzenlemelerle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, işçi hareketlerinin yol açtığı çalışma ilişkilerinde yaşanan hukuki gelişmeler ile toplumsal alanda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere yer verilmiştir. Çalışmada ele alınan dönemlerde yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümler ve bu dönüşümler doğrultusunda ortaya işçi hareketleri, günümüz işçi hareketleri üzerinde belirleyici olmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. İşçi Hareketleri

İşçi hareketlerini, eylemler ve direnişler olarak da ifade etmek mümkündür. Bu eylemlerin çıkış noktası işçilerin bir meta unsuru gibi algılanmasıdır. Metalara dönüşümün engellenmesi adına işçilerin yaptıkları direnişler işçi hareketlerini oluşturmaktadır. İşçi hareketlerinin amacı, sömürü düzenine karşı çıkmaktır. Bu hareketlere iş yükünün azaltılması talebi, ücret artışı talebi, temel gereksinimler konusunda hükümet desteği talebi, tam istihdam talebi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi talebi gibi talepler sebep olmaktadır (Güzel,1996: 20-21; Silver,2009:247). Tarihte işçi hareketleri oldukça eskilere uzanmaktadır. Grev olarak adlandırılmaya başlamadan önce bu hareketler iş bırakma eylemleri olarak bilinmektedir. İÖ 2100 yıllarında firavun mezarlarını yapan işçilerin Thebai’de iş bırakma eylemi yapmaları bu duruma bir örnektir. İş bırakma eylemlerine Eski Roma’da, 1233 yılında Fransa’nın Beauvais kentinde, 1511’de Bordeaux’de, 1539’da Lyon’da, 1681’de Normandiya’da da rastlanmaktadır (Güzel, 1996: 23). İş durdurma eylemlerine 1891’den 1913-1920 yıllarında İngiltere, İskoçya ve Kuzey İrlanda’yı içeren Birleşik Krallıkta, 1947’den başlamak üzere ABD’de (ki ABD verilerinde iş durdurma eylemine katılan işçilerin sayısı bini bulmadığı taktirde kayıt tutulmamaktadır), 1901’li yıllarda Kanada’da görüldüğü tutulan kayıtlarda yer almaktadır (Karataşlı, 2020: 16).

19. yüzyıla baktığımızda zanaata olan ilgi değer kaybetmekle beraber iş gücü ve pazar talepleri genelde fabrika ortamına geçişe zemin hazırlamaktadır. Özellikle ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik fabrikaların kurulması bir zorunluluk haline gelmiştir. Kundura, fes ve çuha fabrikaları, tersaneler ve baruthaneler devlete ait fabrikaları oluşturmaktaydı. Dolayısıyla denilebilir ki, devletin modern işçilik üzerindeki etkisinin işçi sınıfının bilinç düzeyinde önemli etkileri olmuştur (Akkaya, 2010: 53). Şöyle ki, işçilerin tulumlarını çıkarıp askeri üniformaları giymeleri onların yeni bir kimlik kazanmalarına yol açmıştır (Arıboğan, 2014: 27). Tanzimat dönemiyle birlikte makineleşmeden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla Tanzimat döneminin ilk sanayi işletmesi olan Feshane’nin Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle bu fabrika için piyasanın isteği değil, devletin ihtiyaçları ön plandaydı. Çünkü fabrikalarda yapılan deri, çuha, silah ve barut gibi ihtiyaçların üretimi topluma yönelik değil orduya yönelikti. Hatta bu fabrikalarda çalışan işçilerin de asker ve kız çocukları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu durumda işçi sınıfının doğuşunun mümkün olmadığını gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla bu durum işçi eylemlerinin de yaygın olmadığı görüşünü desteklemektedir. Özellikle dokuma sanayinde kadınların ve kız çocuklarının uzun çalışma saatleriyle düşük ücretle ve süresiz bir şekilde çalışmaları, işçi örgütlenmelerine de etki etmektedir. Ancak bu durumun rekabet ortamının oluşmasıyla son bulduğunu söylemek mümkündür (Karakışla, 1998: 27-28; Akkaya, 2010: 54-56).

Osmanlı’da ilk işçi hareketi modern boyutuyla Batı’daki makineleşmeye tepki anlamında ortaya çıkmıştır. İşçiler makineleri yıkıp dökmeye başlamış ve makineleri harap etmiştir. Bu tepkilerinin altında yatan neden, makinelerin kendilerinin yerini alacağı düşüncesinin hâkim olmasıdır. Bu nedenle kendilerini garanti altına almak istemişlerdir. Üretimde makinelerin kullanılmasının geleneksel görüşe ters olduğu düşüncesinden hareketle kurulan bir fabrikanın daha önce mezarlık olduğu gerekçesiyle isyan ettikleri bile görülmüştür (Karakışla, 1998: 29). Osmanlı döneminde genellikle işçi

örgütlenmelerinin varlığı tanınmamış ve hatta uzunca bir süre grev ve sendikaların kanuna aykırı olduğu düşüncesi kabul görmüştür (Quataert vd., 1998:20). Bu görüşün yanı sıra tarıma dayalı nüfusun fazla olması, gelişmekte olan sanayisi, eğitim seviyesinin düşük olması ve demokratik uygulamaların azlığı sebebiyle de işçi hareketlerinde bir yoğunluk izlenmemiştir (Güzel,1996: 27).

İsyanların devamında ise ilk grev, Zonguldak kömür madeninde 1863 yılında yapılan grevdir. Oysa yaygın kanı ilk grevin 1872 yılında Beyoğlu Telgrafhane ’de çalışan işçilerin yaptığı grev olduğuydu. Öte yandan birbirinden farklı sebepler içeren farklı grevler yapıldığı da görülmüştür. İşçilerin ustabaşı ile anlaşamamaları, birikmiş ücretlerini alamamaları ya da geç almaları, aldıkları ücreti yetersiz bulmaları gibi sebepler greve gitmeleri için yeterli sebeplerdi. Yetersiz buldukları ücretler ile ilgili ücret artışı talebiyle gidilen ilk grev ise, 1878 yılında İstanbul’da terzilerin işlerini bırakması sonrası yaptıkları grevdi. Bunun yanı sıra çalışma saatlerinin uzun olması da greve yol açan sebepler arasındaydı. Örneğin, 1879 yılında bir grup inşaat işçisinin başlattığı grevin amacı, ücret artışının yanında çalışma saatlerinin de azaltılması isteği idi (Karakışla, 1998: 30-31).

1908 yılında işçilerin gerek günlük hayat gerekse çalışma hayatı ile ilgili kaygılarını dile getirdiklerini ve örgütlenme için yoğunlukla bir araya geldiklerini söylemek mümkündür. Anadolu-Bağdat demiryolu grevi bu dönem yapılan grevleri en iyi şekilde yansıtmaktadır. Demiryolu şirketinde çalışan işçilerin hem çalışma koşulları hem de aldıkları ücret oldukça kötü seviyelerdeydi. Ayrıca barınma imkânları da yetersiz olup ve sağlık hizmetlerinden faydalanamamaktaydılar. Sağlık nedenleriyle çalışmadıkları zamanlarda bile fiziksel şiddete maruz kalmalarının yanı sıra işten atılma tehdidiyle karşı karşıya kalmaktaydılar. Yerli işçilere bu şekilde davranılırken yabancı işçiler el üstünde tutulmakta ve onların çalışma koşulları konusunda gerekli özen gösterilmekteydi. İşçilere yapılan eşitsiz uygulamaların temelinde yöneticilerin işçilerin kendilerine verilen ücret ve imkanlar ile geçinememe gibi bir problemlerinin olamayacağını düşünmektedirler. Dolayısıyla işçiler yaşadıkları bu haksızlıklar nedeniyle örgütlenmeye karar vermişlerdir. Bu doğrultuda demiryolu işçileri “Anadolu-Bağdat Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvet-karisi” ni kurmuşlardır. 1908 yılında toplam 30 grev yapılmakta olup bu grevlere toplamda 42.728 işçi katılmıştır (Güzel,1996:31-34; Gülmez,1991:391).

1908’li yıllarda grevlerin konusu belli gruplara ayrılmıştır. Sınıflandırma yapmadan beyaz ve mavi yaka işçilerin ortak amaç için buluştuklarını söylemek mümkündür. Öte yandan ücret artışlarında kıdemın önemli bir unsur olduğu göze çarpmaktadır. İşçiler, alacakları ücretlerin kıdemleri doğrultusunda arttırılmasını talep etmiştir. Bunun yanı sıra her ne kadar beyaz ve mavi yakalılar ortak bir amaçta buluşuyor olsalar da beyaz yaka işçilerin daha yüksek ücret aldıkları tespit edilmiştir. Bunun nedeni de sendika temsilcilerinin beyaz yaka çalışanlar arasında seçilmesi olarak belirtilmiştir. Bu durum beyaz ve mavi yaka çalışanlar arasında hem uyuşmazlık yaşanmasına sebep olmuş hem de birlikte hareket etmelerini kısıtlamıştır. Özellikle Osmanlı döneminde yaşanan bu sıkıntıların temel nedeni, mevcut bir iş kanununun olmamasından kaynaklanmaktadır. Oysa sendikalar aracılığı ile bir çözüm yoluna kavuşulabilirdi. Ancak sendikalar işverenler tarafından tanınmadığı için işçilerin yaşadığı sorunların çözümü de oldukça güçleşmekteydi. Hatta öyle ki, işverenler işçilerin yapmış olduğu grevler sonucu anlaşmayı kabul etseler bile, çok kısa sürede bu isteği reddetme eğiliminde olmaktadır. İşverenlerin umursamaz tavırlarına rağmen işçilerin bilinç düzeyi daha da artmaktaydı. Örneğin, ücret ve çalışma saatlerinin dışında çalışma koşullarının sağlıklı yaşamaya uygun olması gerektiği düşüncesi de oluşmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra yavaş yavaş sosyal hak talepleri de ortaya çıkmaktaydı. Örneğin demiryolu işçilerinin kendileri ve aileleri için demiryolu ulaşımında bilet ücretinde indirim talepleri, bagaj taşıma hakkı limitinin arttırılması, giyecek yardımı talebi, hastalık ve kaza hallerinde ücretlerin ödenmesi talepleri bunlardan birkaçını oluşturmaktaydı (Karakışla, 1998: 33-36).

İşçilerin sosyal hak taleplerinin yanında yöneticilerin görevden alınması ile ilgili talepler gelmeye başladıkça Osmanlı döneminde bu durumun sıkıntılı bir sonuç yaratacağı düşüncesinden hareketle Tatil-i Eşgal Kanunu bir diğer adıyla Grev Kanunu çıkarılması planlanmıştır. Yabancı yatırımcıların egemenliğindeki büyük işletmeler, bu kanunu işçi grevleri karşısında grevleri kısıtlayıcı bir yöntem olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla bu kanunun asıl amacı, işçilerin işveren ve işverenin yönetimdeki çalışanlar hakkında hüküm vermesini engellemektir. Her ne kadar kanunun amacının bu olduğu düşünülse de kanun ile aynı zamanda grevlerin de önüne geçilmiştir. Sendika kurmayı yasaklamış olsa da işçilerin herhangi bir örgüte bağlı olmadan grev yapmaları serbest bırakılmıştır. Ancak bu dönemde yapılan grev sayılarında bir azalma meydana gelmekle birlikte işçi hareketlerine daha az rastlanır olmuştur. Ancak belirtelim ki bu dönemde az sayıda işçi hareketine rastlanıyor olsa da işçi örgütleri sayısında bir artış meydana gelmiştir. Dolayısıyla 1908 yılından 1. Dünya Savaşı sonu arasında görülen işçi hareketlerinin uzantısını 1919-1923 tarihleri arasında da görmek mümkündür (Tokgöz, 2018: 14; Akkaya, 2010: 49; Karakışla, 1998: 37).

1919-1922 yılları arasında toplamda 19 grev yapılmıştır. Bu grevlerin yoğunlukla 1920 yılında yapıldığı görülmüştür (Güzel, 1996: 110).

Tablo 1. 1919-1922 Yılında Yapılan Grevler

1919-1922 Yılında Yapılan Grevler						
Sayı	Yıl	Başlama-Bitiş	İşkolu	İşletme	Şehir	Grevci Sayısı
1	1919	18 Şubat	Gıda	Tütün rejisi işçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
2	1919	10 Mayıs	Demiryolu Taşmacılığı	İstanbul Tramvay İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
3	1919	13 Temmuz	Ardıye ve Antrepoculuk	Hisar İskele Hamamları	İstanbul	Belirtilmemiş
4	1919	13 Temmuz	Genel İşler	Belediye Temizlik İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
5	1919	Ekim Ortası	Gemi Yapımı	Kasımpaşa Tersane İşçileri	İstanbul	1300
6	1919	30 Ekim	Ardıye ve Antrepoculuk	Rahım Hamalları	İstanbul	Belirtilmemiş
7	1920	Nisan	Deri	Kazlıçeşme Debbaghaneli İşçileri	İstanbul	90
8	1920	7 Nisan	Basın ve Yayın	Fransız ve Rum Gazete Mürettepleri	İstanbul	Belirtilmemiş
9	1920	23 Nisan	Demiryolu Taşmacılığı	Beyoğlu Tünel İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
10	1920	Nisan	Gemi Yapımı	Kasımpaşa Tersane İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
11	1920	Mayıs	Ardıye ve Antrepoculuk	Vapurlara Kömür Yük İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
12	1920	10-16 Mayıs	Demiryolu Taşmacılığı	Dersaadet Tramvay İşçileri	İstanbul	700
13	1920	13 Ekim	Demiryolu Taşmacılığı	Şark Demiryolu İşçileri	İstanbul-Edirne	Belirtilmemiş
14	1921	Temmuz	Metal	Zeytinburnu Fabrika İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
15	1921	20 Eylül	Demiryolu Taşmacılığı	Dersaadet Tramvay İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
16	1921	1-2 Ekim	Demiryolu Taşmacılığı	Dersaadet Tramvay İşçileri	İstanbul	Belirtilmemiş
17	1921	9 Ekim	Demiryolu Taşmacılığı	Şark Demiryolu İşçileri	Edirne-Çatalca	Belirtilmemiş
18	1922	26 Ocak-8 Şubat	Demiryolu Taşmacılığı	Dersaadet Tramvay İşçileri	İstanbul	1500
19	1922	8 Şubat	Genel İşler	Belediye Temizlik İşçileri	İstanbul	1000

Kaynak: Güzel (1996, 110)

1920 yılının Nisan ayında Kazlıçeşme Debbaghaneleri İşçileri grev yapmıştır. Onlarla birlikte Haliç ve Kasımpaşa Tersane işçileri, Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain çalışanları, Tramvay ve Elektrik Şirketleri personeli birlik olup örgütlenmişlerdir. 4 gün ve 13 saat süren bir grevin ardından talepleri kabul edilmiştir. İşçiler, ücretlerinin yükseltilmesini istemekteydiler. Ancak bu taleplerinin hemen sonuç vermemesi sebebiyle maddi olarak desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bu gerekçeyle Türkiye Sosyalist Fırkasından destek olmalarını talep etmişlerdir. Bu destek sayesinde işçilerin grevleri olumlu sonuçlanmış ve ücretlerinde artış meydana gelmiştir. Elbette elde edilen bu zafer diğer işçileri de etkilemiştir. Bu örnek doğrultusunda İstanbul Tramvay Şirketi İşçileri de 10-16 Mayıs tarihleri arasında

greve gitmişlerdir. Onların da talepleri uzun çalışma saatlerinin azaltılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerinin arttırılmasıydı (Güzel,1996:114-115; Ülker, 2013: 245). Yapılan grevlerde görüldüğü gibi Türkiye Sosyalist Fırkasının etkisi oldukça büyüktür. İşçiler aldıkları yardım sayesinde yaptıkları grevlerden olumlu sonuçlar elde etmişlerdir. Dolayısıyla grevler toplumsal ve ekonomik niteliğinin yanı sıra politik bir nitelik de taşımaktadır. Türkiye Sosyalist Fırkasının yanında diğer sendika ve derneklerin de desteklerinin olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Güzel, 1996: 118; Ülker, 2013: 244-245).

1919-1922 arası dönemde grevlerin dışında gösteri ve yürüyüş gibi işçi hareketlerini de görmek mümkündür. Örneğin, İzmir’in işgaliyle 15 Mayıs 1919’da İstanbul dâhil tüm Anadolu’da büyük mitingler ve işçi yürüyüşleri düzenlenmiştir. 30 Mayıs 1919’da Sultanahmet Meydanı’ndaki mitinge ise oldukça yoğun bir katılım olmuştur. 1 Mayıs 1920’de yıllar boyunca kutlanamayan İşçi Bayramı yeniden kutlanmaya başlamıştır. Bir yıl sonra aynı gün yeniden Türkiye Sosyalist Fırkası öncülüğünde işçi bayramı kutlanmış ve işçiler işçi bayramı nedeniyle iş bırakmışlardır. 18 Mart 1922’de ise Paris Komünü anılmıştır (Güzel, 1996: 120).

Özetle, Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan işçi hareketlerinin genelde İstanbul’da görüldüğünü söylemek mümkündür (Makal, 1999: 451). 1930’lu yıllara bakıldığında işçiler ve esnaf bir birlik kurmaya yönelmiştir. 1931 yılında “İş, İşçiler, Esnaf Teşkilatları ve Serbest Meslekler Bürosu” kurulmuştur. 1934 yılında ise her meslekteki işçilerin gönüllülük esası güdülmeksizin tek bir dernekte toplanması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Belirtilen hükümlere uymayan işçiler için ise cezai şartlar getirilmiştir. Bu büronun kurulmasında esnaf ve işçilerin bir arada değerlendirilmesi ise, işçi sorunlarına yaklaşımın farklı bir boyutta olduğunun bir göstergesi olarak görülmüştür. Dolayısıyla örgütlenmeye ilişkin yapılan bu uygulamalardan kaynaklı problemlerin yaşandığını söylemek mümkündür (Makal, 1999: 149-150).

2.2. Sendikalaşma

Sendikacılık düşüncesi Türkiye’de sömürge ortamı içinde doğduğu için tam olarak yerini ve karşılığını bulamamıştır. Bu nedenle sanayileşmenin gelişmesi pek de mümkün olmamıştır. Sanayileşmenin olmadığı bir ortamda işçi sınıfından da bahsetmek çok zor olduğu için sendikal hareketin yoğun yaşanmadığını söylemek mümkündür. Sanayileşmenin gelişmemesi sebebiyle de büyük fabrikaların ve işletmelerin varlığından söz edilememektedir. Bu nedenle sendikacılık hareketinin gücünden bahsedilememektedir. İşçi sınıfının sürekli bir işinin olmayışı, genellikle mevsimsel işlerde çalışıyor olması işçiler arası dayanışmayı geliştiremediği gibi işçiler arasında bir sınıf bilincinin oluşmasını da engellemiştir. Bunun yanı sıra işçiler arasında Rum, Ermeni ve Yahudi işçilerin olması da işçiler arasındaki bütünlüğün sağlanamamasına neden olmuştur. Hatta öyle ki, işçiler işlerini kaybetmemek ve Müslüman olmayan birine işini kaptırmamak adına uzun ve kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda bırakılmıştır (Işıklı, 1990: 57). Ayrıca işçi sınıfının emeğin özgürleştirilmesindeki rolünün azalmasının, işçi sınıfı tarihi ile ilgili yapılan çalışmaların azalmasında etkili olduğu gözlenmiştir (Silver, 2009: 11). Oysa işçilerdeki sınıf bilincinin oluşmasına bu denli önem verilmesi, işçilerin toplu halde verdikleri mücadele sonucunda aktörlerin bir sınıf olduğunu kabul etmeleri ve benimsemelerinden kaynaklanmaktadır (Silver, 2009: 50).

1845 yılında kabul edilen Polis Nizamnamesi gereği sendikal örgütlenme ve grev yasaktı. Bu nedenle 1908 yılından önce Osmanlı’da gerek iş kanunu gerek sendikal örgütlenmenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bunun nedeni, Osmanlı’da grevin güvenliği bozacağı yönündeki düşüncesi olmuştur. Hatta öyle ki grev yapanlar “potansiyel suçlu” olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle güvenliğin sarsılmaması adına sendikal örgütlenme ve grevler yasaklanmıştır (Karakışla, 1998: 45-46).

Ancak 1871 yılında Amele Perver Cemiyeti’nin kurulmasından bir yıl sonra 1872’de tersane işçileri grevinin ortaya çıkması ile Türkiye’de sendikacılık hareketinin doğuşundan bahsedilebilmektedir (Işıklı, 1990: 310). Dolayısıyla dayanışma temelinde değerlendirilen sendikalar 1908 öncesi dönemde bir örgütlenmeden çok hayır kurumu olarak görülmektedir. Sendikalar, muhtaç durumda olan işçilere yardım etme amacıyla kurulmuştur. Gerçek anlamda ilk sendikal örgütlenme sınıf bilinciyle 1894 yılında kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti’dir. Yasal anlamda ise, Osmanlı Teraki-i Sanayi Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Cemiyet, sendikal faaliyetlerinin yanı sıra işçileri siyasal anlamda da bilinçlendirmektedir. Ancak gerek yöneticilere ve üyelerine olan baskıların artması gerekse Tatil-i Eşgal Kanunu’nun kabul edilmesiyle cemiyet varlığını sürdüremeyince kapatılıp 1910 yılında yeniden Osmanlı Sanatkarlar Cemiyeti olarak kurulmuştur. Dünya genelinde bakıldığında Osmanlı’da diğer işçi örgütleri ile bağlantı kuran ilk sendika Osmanlı Mürettepler Derneği adında kurulmuştur (Karakışla, 1998: 38-40; Işıklı, 1990:310). Tüm yasaklara rağmen sendikacılık hareketinin gerilediğini söyleyemeyiz. Sayılan cemiyet ve derneklerin yanı sıra Osmanlı Mesai Fırkası, Amele Fırkası, Müstakil Amele Fırkası, Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası gibi sendikal örgütleri de saymak mümkündür. Bu örgütler her ne kadar sayıca fazla gibi görünse de eksik kadro ve zayıf örgütlenme nedeniyle yeteri kadar aktif olmasalar da ilk örgütlenmeler olması nedeniyle önemli ve değerli bulunmaktadır (Işıklı, 1990: 311).

Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası üyeleri Türkiye Dernek Birlikleri İttihadı adıyla tüm sendikaların temsil edildiği bir birliğin kurulmasına öncülük etmişlerdi. 1922 yılında 32 işçi derneği ve toplamda 7000’den fazla işçinin katılımıyla İstanbul Umum Amele Birliği kurulmuştur. Birliğin kurulma amacı, Türkiye’de sendikalar federasyonunu kurmaktır. Ancak, hükümetin bu duruma müdahale etmesi nedeniyle 1924 yılında birlik feshedilmiştir. Çünkü Sosyalist Fırka yöneticilerinin 1 Mayıs’ta dağıttıkları bildiri nedeniyle vatan hainliği ile suçlanmaları sonrası üzerindeki baskılar artmıştır (Makal, 1999: 451; Işıklı, 1990: 313). 12 Mart 1925’te ise, Takrir-i Sükûn Kanunu ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması sendikacılığın yasaklandığı bir dönemin habercisi olmuştur. Bunun nedeni, siyasal iktidarın, partinin işçilere yönelik vaatleri ile sendikal işçilere de kendi düşüncelerini dayatmak istediği düşüncesinde olmasıdır. Dolayısıyla bu kanun, sendikal hak ve özgürlükleri olumsuz yönde etkilemiştir. Çünkü bu kanun işçi örgütlerinin kapatılması gerektiğini vurgulamıştır (Işıklı, 1990: 309; Akkaya, 2010: 79). 1938’de kabul edilen Cemiyetler Kanunu’nun 9. maddesinin (h) bendinde yer alan “Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına dayanan cemiyetlerin teşkili yasaktır” ibaresi ile sendika hakkı tamamen ortadan kaldırılmıştır (Işıklı, 1990:315).

2.3. Çalışma İlişkilerinde Yaşanan Hukuki Gelişmeler

Siyasal çerçeveyi silmesi açısından 1924 Anayasası büyük önem taşımaktadır. Klasik bireysel hak ve özgürlükler olarak adlandırılan eşitlik, ayrımcılık yasağı, dokunulmazlık, düşünce özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklerin tamamına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca anayasaya ilişkin devletin tutumu liberal ve bireyci bir anlayış üzerinden temellendirilmiştir (Makal, 1999: 329). Ancak anayasada sosyal haklar konusuna yeterince yer verilmediği göze çarpmaktadır. Bunun nedeni ise, sosyal hakların genellikle sınıf mücadeleleri sonucu ortaya çıktığı düşüncesidir (Makal, 1999: 332).

Çalışma hayatını ilgilendiren bir diğer düzenleme, 1924 Hafta Tatili Kanunu’dur. Kanundaki düzenlemelere göre çalışma günleri ne olursa olsun haftada en az bir gün tatil yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu düzenlemenin amacı, çalışanların sağlıklarının korunmasıdır. 1935 yılında hafta tatilinin dışında ulusal bayramlar ve genel tatiller ile ilgili bir düzenlemeye yer verildiği görülmüştür. Ancak bu düzenlemelerden işçilerin yeteri kadar faydalanmadığı belirtilmiştir. İşverenler hafta tatilinde de işçileri çalıştırmaya devam ettikleri gibi işçilere tatil gününde çalışmalarını karşılığı olan ücreti de ödemekten imtina etmişlerdir. Dolayısıyla kanun yalnızca büyük fabrikalar tarafından uygulanmaya başlamıştır (Makal, 1999: 333; Akkaya, 2010: 95).

Doğrudan çalışma hayatını ilgilendirmediği düşünülse de bir diğer düzenleme olan 1926 Medeni Kanun’u derneklere serbest kuruluş ilkesini getirmesi açısından önemli görülmektedir. Dolayısıyla Medeni Kanun ile derneklere üye olma, ayrılma, dernek kurma gibi hak ve özgürlüklerden bahsetmek mümkündür. Aynı yıl kabul edilen Borçlar Kanunu da bir başka düzenlemedir. Borçlar Kanunu iş hukukundan doğan boşluğu tamamlayıcı olması açısından önemli görülmektedir. Ayrıca sözleşme yapma serbestliği, işçi alacakları ve çalışma koşulları gibi konuların güvence altına alınmasını destekler niteliktedir (Makal, 1999: 336-338).

Çalışma ilişkilerini sağlık boyutuyla ilgilendiren bir diğer kanun ise 1930 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’dur. Bu kanun halk sağlığı ile ilgili düzenlemelerin oluşturulmasını amaçlamıştır. Özellikle de işçilerin korunmasını esas almıştır. İşçilerin çalışma koşullarından doğabilecek tehlikelere karşı koruyucu önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır (Makal, 1999: 342-343).

Koruyucu önlemlerin kapsamının genişletilmesi için 1932 tarihli tasarı genişletilmek üzere hem bireysel hem de toplu iş ilişkisinde kapsamlı düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır. Bunun için 1936’da 3008 sayılı İş Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun önemli olmasının nedeni çalışma ilişkilerini bütünsel olarak ele almasıdır. Çünkü daha önce yapılan düzenlemeler genellikle bireysel ilişkileri esas almaktadır. Bu yasa ile birlikte toplu ilişkilere ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Bu nedenle Türk İş Hukuku’nun ilk temel kaynağı niteliğindedir. Dolayısıyla kanunun, işçi-işveren ilişkilerinin geliştirilmesinde öncüllük ettiği belirtilmiştir. Öte yandan kanunun çalışma hayatı ile ilişkilendirilebilecek diğer düzenlemelerin de yapılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Çünkü kanunun amacı, birbiriyle bütünleşik ve ayrıcalıksız bir ortam oluşturmaktır. Ancak kanun uygulandığı alanda grev yasaklanmış olup işçilerin daha önce kazanmış olduğu grev hakkını kullanmalarına imkân tanımamıştır (Makal, 1999: 353-356; Akkaya, 2010: 76,95).

Yukarıda belirttiğimiz tüm kanun ve düzenlemeler, bulunduğu dönemin çalışma ilişkileriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilmiştir. Kanun ve düzenlemelere genel olarak bakıldığında yer yer koruyucu ve düzenleyici hükümler içerdiği görülmektedir. Ancak, zaman zaman da baskıcı ve yasakçı bir tutum izlendiğini belirtmekte fayda vardır (Akkaya, 2010: 80).

2.4. Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Değişimler

Birinci Dünya Savaşı sonrası gerek hükümetleri gerekse işçi ve işverenleri bir beklenti içerisine girmiştir. Yaşanan olumsuzluklar ve kesintiler dünya ekonomisinde de eski günlere dönme umudu yeşertmiştir. Çalışma hayatı temsilcileri her ne kadar ücret artışları ve çalışma sürelerine ilişkin beklentilerini karşılayamıyor olsalar da bu konuda sert bir tepki göstermekten kaçınmıştır. Bunun temel sebebi, savaş sonrası ekonominin düzeleceği beklentisidir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 86).

Birçok alanda düzenleme yapılması gerektiğinin görüldüğü İzmir İktisat Kongresi’nde alınan bazı kararlar işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine yöneliktir. Öncelikli olarak “amele” kelimesi yerine “işçi” kelimesinin kullanılmaya başlanması toplumsal alanda işçinin statüsüne yönelik bir gelişme olarak görülmektedir. İkincisi, çalışma saatlerinin aşağıya çekilmesi ve çalışma yaşının yapılan işe göre değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu doğrultuda maden işçilerinin günlük çalışma saati 6 saat, tarım işçileri için ise 8 saat olarak belirlenmiştir. İlave olarak maden işlerinde çalışma yaşı sınırı 18, sanayi alanında ise 12 olması yönünde teklifte bulunulmuştur. Üçüncüsü gerek toplumsal alanda gerekse çalışma hayatında kadının yerinin dezavantajlı grupta değerlendirilmesi nedeniyle ve kadının annelik statüsünden dolayı çalışma koşullarının düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Buna göre doğumdan önce ve sonra olmak üzere 8 hafta ücretli izin verilmesi gerektiği önerilmiştir. Dördüncüsü, iş karşılığı aldıkları ücretlerin düzenli ve nakit olarak ödenmesinin yanı sıra ücrette alt sınırın ülkenin geçim durumu ile doğru orantılı olması talep edilmiştir. Beşincisi, dinlenme ve izinli olma ile ilgili

taleplerinin olmasıdır. Bu doğrultuda günde 1 saat, haftada 1 gün, yılda 1 ay olmak üzere izinli sayılma talebinde bulunmuşlardır. Altıncısı, sosyal güvence ile ilgilidir. Yaşlılık, kaza ve diğer durumlarla ilgili sigorta kollarının işçi ve işveren tarafından yarı yarıya finanse edilmesi talep edilmiştir. Sonuncusu ise, sendikal haklarının yeniden tanınmasına ilişkin taleplerinin olmasıdır. (Makal, 1999: 145-146).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşa katılan ülkelerde özellikle ekonomi kaynaklı değişimlerin yaşandığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, 1927 yılında Ali İktisat Meclisi kurulmuştur. Bu meclisin amacı, savaş sonrası ülkelerde meydana gelen üretimlerdeki azalma nedeniyle mevcut kaynaklarını ve sahip oldukları araçları yeni duruma göre yeniden düzenlemektir. Bu nedenle iktisat kurulları oluşturdukları gözlemlenmiştir. Kurul üyelerinin mevcut iktisadi duruma göre gerekli önlemlerin alınması için ilgili teklifleri hükümete sunacak, iktisadi düzenleme ve kanunları yeniden gözden geçirecek ve hazırlanacak kanunların memlekette yaşanan sorunlara çözüm sunması gerekecektir (Makal, 1999: 209-210).

1930’lu yıllarda Türkiye’de devletçilik anlayışının değişmesi halka pahalıya mal olmuştur. Bunun nedeni, toplumsal ve ekonomik amaçların yanı sıra önceliğin siyasal amaçlara verilmesidir. Bu nedenle işçinin korunmasına yönelik çalışmaların İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllara bırakıldığını söylemek mümkündür (Makal, 1999: 254-255). Ancak Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile birlikte yeni gelişmelerin yaşandığını söyleyebiliriz. Örneğin sağlık imkânlarının geliştirilmesi bir örnektir. Önceliğin bu alana verilmesi sağlık personelinin yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan salgın hastalıkların önlenememesi ve özellikle işçilerin sağlık hizmetlerinden yeterli ölçüde yararlanamaması durumu söz konusudur. Bu nedenle sağlık alanında yaşanan olumsuzlukların bertaraf edilmesi amacıyla 1930 yılında Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çıkarılmıştır. Bu doğrultuda işçilerin işyerinde sağlıklarının korunması amacıyla işverene birtakım yükümlülükler getirilmiştir (Makal, 1999: 270-271). Kanun’un “İşçiler Hıfzıssıhhası” başlıklı 7. bölümünde ve 173-180. maddelerinde işçilerin sağlıklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Genel olarak maddelerin içeriğine bakıldığında çalışma yaşı, çalışma saati, dezavantajlı grup olan kadın ve çocukların korunmasına ilişkin maddeler yer almaktadır. (UHK: 1930)

Bir diğer gelişmenin de eğitim alanında yaşandığını söylemek mümkündür. Çünkü işçi sınıfının nitelikleri değerlendirildiğinde sanayinin ihtiyaç duyduğu şekilde eğitimi olan işçilerin olmaması gelişmeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle yapılacak faaliyetlere eğitim olanaklarının artırılarak nitelikli işgücünün oluşturulması ile ilgili faaliyetlerde eklenmiştir. Öncelik, sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücünün oluşturulmasına yöneliktir. Bu doğrultuda açılan okullar ve vakıflar yetersiz geldiği takdirde ilave kurslar sayesinde eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Fabrikalarda eğitime verilen önemin yanı sıra sosyal faaliyet alanlarının da oluşturulduğu göze çarpmaktadır. Sosyal alanda kültürel faaliyetlerin yapılması desteklenmekteydi. Örneğin kütüphaneler, okuma odaları, sinema salonları, müzik çalışmalarının yapıldığı alanların da mevcut olması kültürel etkinliklerin de yapıldığının bir göstergesidir. Öte yandan sportif faaliyetler de düzenlenmekteydi. Stadyum, yüzme havuzu, tenis, futbol, voleybol sahaları da aktif bir şekilde kullanılmaktaydı (Makal, 1999: 273-277).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın ana amacı Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi hareketlerini incelemektir. Ayrıca, literatürde bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. İlgili yazında önce yapılan çalışmalardan hareketle ikincil kaynaklardan toplanan verilerden yola çıkılmıştır.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde işçi sınıfı açısından hareketli bir dönem olarak değerlendirilememektedir. Bunun nedeni ekonomik ve hukuki faktörlerin yanı sıra siyasi faktörlerin etkisidir. Çünkü bu dönemde işçi sınıfının varlığı kabul görmemiştir. Dolayısıyla herhangi bir örgütlenmeye sıcak bakılmamıştır. İşçi örgütlenmeleri kurulsun da yapacakları faaliyetler kısıtlanmıştır. Çalışmada bahsedildiği gibi bu dönemde çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu da bu durumu örnekler niteliktedir. Elbette işçi sınıfının örgütlenememe nedeni yalnızca hukuki düzenlemelerle sınırlı değildir. Bunun yanı sıra işçilerde sınıf bilincinin bu dönemlerde henüz olgunlaşmadığı da gözlenmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız dönemi bir bütün halinde değerlendirmek gerekmektedir (Makal, 1999: 449).

Öte yandan işçi hareketlerinin başlıca göstergesi olan grevlerin yapıldığına dair istatistiklerin yapılan tüm grevleri kapsamadığı, bazılarının kayıtlı olmaması ya da kayıtlı olanların çoğunun İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemi kapsamaması nedeniyle yapılan çalışmalarda boşlukların oluşmasına neden olmaktadır. Hatta işçi eylemleri olarak yalnızca grevlerin de kayıt altına alınması birtakım sakıncalar içermektedir. Çünkü grevlerin yanı sıra işçilerin devamsızlıkları, iş yavaşlatmaları, gösterileri ve isyanları da grev dışındaki eylemleri içerisinde değerlendirilmelidir (Silver, 2009: 54-55). İşçi eylemleri ile birlikte savaşın toplumsal ve ekonomik etkileri sosyal hak taleplerinin uygulanmasını gerekli kılmıştır. Örneğin, çalışanların hayat standartlarının kötüleşmesi ve yoksullaşma problemiyle karşı karşıya kalması savaş sonrası alınması planlanan sosyal politika önlemlerini hızlandırmaktadır (Metinsoy, 2006: 69).

Çalışmada 1. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direnişleri ele alınmıştır. Dolayısıyla 1919-1922 yılları işçi eylemlerinin en yoğun görüldüğü yıllar olarak belirtilmiştir. İşçileri eylem yapmaya iten nedenler, çalışma koşullarının çok kötü ve aldıkları ücretin çok düşük olmasıdır. Ancak yapılan grevlerin ekonomik ve toplumsal etkilerinin yanı sıra siyasi bir etkisi de bulunmaktadır. İşçilerin bu dönemde sömürgeciliğin etkisi altında olmaları onların örgütlenme düşüncesinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra sanayileşmenin de gelişmemesi örgütlenmenin gecikmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla sanayinin yokluğu işçi sınıfının oluşumunu da engellemiş ve sendikal hareketleri kısıtlamıştır. Öte yandan işçilerin sınıf bilinciyle hareket etmediği gözlenmiştir. Bunun nedeni işlerini kaybetme korkusu yaşıyor olmalarının yanında Müslüman olmayan işçilerin çoğunlukta olmasıdır.

Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan işçi hareketlerinin, işçilerin çalışma hayatına etkileri değerlendirildiğinde sosyal hak temelinde gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür. Hukuki düzenlemelerin yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin çalışma hayatında olumlu etkisi olmuştur. Başarılı olan işçi eylemleri sonrasında çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ücret dengesinin sağlanması ve sosyal hak taleplerinin karşılanması işçilerde örgütlenme düşüncesinin yerleşmesine zemin hazırlamaktadır.

Etik Beyan

“Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Ortaya Çıkan İşçi Hareketleri” başlıklı çalışmasının yazılması ve yayınlanması süreçlerinde Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına riayet edilmiş ve çalışma için elde edilen verilerde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Çalışmadaki yazarların tümü çalışmanın yazılmasından taslağın oluşturulmasına kadar tüm süreçlere katkı yapmış ve nihai halini okuyarak onaylamıştır.

Çatışma Beyanı

Yapılan bu çalışma gerek bireysel gerekse kurumsal/örgütsel herhangi bir çıkar çatışmasına yol açmamıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Y. (2010). *Cumhuriyet’in Hamalları: İşçiler (1. Baskı)*. İstanbul: Yordam Kitap: 106.
- Arıboğan, D. Ü. (2014). Birinci Dünya Savaşı Öncesi Siyasi Gelişmeler ve Günümüze Etkileri. *1914’ten 2014’e 100’üncü Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 20-21 Kasım.
- Bakırtaş, İ. ve Tekinşen, A. (2004). Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 12, 83-100.
- Cemiyetler Kanunu, Sayı: 3959, Kabul Tarihi: 28.06.1938, No: 3512, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc018/kanuntbmmc018/kanuntbmmc01803512.pdf (Erişim tarihi: 20.05.2018).
- Çelik Şahin, H. (2010). Türkiye’de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 21-30.
- Gülmez, M. (1991). *Türkiye’de Çalışma İlişkileri*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları: 236, 2. Baskı, Ankara.
- Güzel, Ş. (1996). *Türkiye’de İşçi Hareketi 1908-1984*. Kaynak Yayınları, 178, 1. Baskı. İstanbul.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin Durumu* (5. Baskı). (Çev: S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Işıklı, A. (1990). *Sendikacılık ve Siyaset*. İmge Kitabevi Yayınları: 8, 4. Baskı, Ankara.
- Karakışla, Y. S. (1998). Osmanlı Sanayi İşçisi Sınıfının Doğuşu. Der: Quataert Donald, Zürcher Erik Jan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiyesi’ne İşçiler 1839-1950*, (Çev: C. Ekiz), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Karataşlı, Ş. S. (2020). Kapitalizm, Emek Ve Artık Nüfus: 21. Yüzyılda İşçi Hareketlerini Nasıl Anlamalı?. *SAV Katkı*, 10, 13-36.
- Makal, A. (1999). *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1920-1946*. İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.
- Metinsoy, M. (2006). Gündelik Yaşam’da Sınıf Mücadelesi ve Direniş: Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sosyal Politika Alanındaki Gelişmelerde İşçi Sınıfının Rolü. Yayına Hazırlayanlar: Burak Ülman, İsmet Akça, *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, Bağlam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Quataert, D., Zürcher, E. J. (1998). *Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiyesi’ne İşçiler 1839-1950* (1. Baskı). (Çev: C. Ekiz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Silver, B. (2009). Emegın Gücü 1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme (1. Basım). (Çev: A. Önal). İstanbul: Yordam Kitap.
- Tokgöz, E. (2018). Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 7-28.
- Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Kanun No: 1593, Kanun Kabul Tarihi: 24.04.1930. <http://cevresagligi.thsk.saglik.gov.tr/2013-08-28-13-18-43/mevzuat/9811593say%C4%B1%C4%B1-umumih%C4%B1fz%C4%B1ss%C4%B1hha-kanunu.html> (Erişim Tarihi: 21.05.2018).

Genişletilmiş Öz

Birinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Ortaya Çıkan İşçi Hareketleri

İşçi hareketlerini, eylemler ve direnişler olarak da ifade etmek mümkündür. İşçi hareketlerinin amacı, sömürü düzenine karşı çıkmaktır. Bu hareketlere iş yükünün azaltılması talebi, ücret artışı talebi, temel gereksinimler konusunda hükümet desteği talebi, tam istihdam talebi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi talebi gibi talepler sebep olmaktadır. Tarihte işçi hareketleri oldukça eskilere uzanmaktadır. Grev olarak adlandırılmaya başlamadan önce bu hareketler iş bırakma eylemleri olarak bilinmektedir. İÖ 2100 yıllarında firavun mezarlarını yapan işçilerin Thebai’de iş bırakma eylemi yapmaları bu duruma bir örnektir. İş bırakma eylemlerine Eski Roma’da, 1233 yılında Fransa’nın Beauvais kentinde, 1511’de Bordeaux’de, 1539’da Lyon’da, 1681’de Normandiya’da da rastlanmaktadır. İş durdurma eylemlerine 1891’den 1913-1920 yıllarında İngiltere, İskoçya ve Kuzey İrlanda’yı içeren Birleşik Krallıkta, 1947’den başlamak üzere ABD’de (ki ABD verilerinde iş durdurma eylemine katılan işçilerin sayısı bini bulmadığı takdirde kayıt tutulmamaktadır), 1901’li yıllarda Kanada’da görüldüğü tutulan kayıtlarda yer almaktadır.

19. yüzyıla baktığımızda zanaata olan ilgi değer kaybetmekle beraber iş gücü ve pazar talepleri genelde fabrika ortamına geçişe zemin hazırlamaktadır. Özellikle ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik fabrikaların kurulması bir zorunluluk haline gelmiştir. Kundura, fes ve çuha fabrikaları, tersaneler ve baruthaneler devlete ait fabrikaları oluşturmaktaydı. Tanzimat dönemiyle birlikte makineleşmeden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla Tanzimat döneminin ilk sanayi işletmesi olan Feshane’nin Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle bu fabrika için piyasanın isteği değil, devletin ihtiyaçları ön plandaydı. Çünkü fabrikalarda yapılan deri, çuha, silah ve barut gibi ihtiyaçların üretimi topluma yönelik değil orduya yönelikti. Hatta bu fabrikalarda çalışan işçilerin de asker ve kız çocukları olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu durumda işçi sınıfının doğuşunun mümkün olmadığını gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla bu durum işçi eylemlerinin de yaygın olmadığı görüşünü desteklemektedir. Özellikle dokuma sanayinde kadınların ve kız çocuklarının uzun çalışma saatleriyle düşük ücretle ve süresiz bir şekilde çalışmaları, işçi örgütlenmelerine de etki etmektedir. Ancak bu durumun rekabet ortamının oluşmasıyla son bulduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı’da ilk işçi hareketi modern boyutuyla Batı’daki makineleşmeye tepki anlamında ortaya çıkmıştır. İşçiler makineleri yıkıp dökmeye başlamış ve makineleri harap etmiştir. Bu tepkilerinin altında yatan neden, makinelerin kendilerinin yerini alacağı düşüncesinin hâkim olmasıdır. Osmanlı döneminde genellikle işçi örgütlenmelerinin varlığı tanınmamış ve hatta uzunca bir süre grev ve sendikaların kanuna aykırı olduğu düşüncesi kabul görmüştür. Bu görüşün yanı sıra tarıma dayalı nüfusun fazla olması, gelişmekte olan sanayisi, eğitim seviyesinin düşük olması ve demokratik uygulamaların azlığı sebebiyle de işçi hareketlerinde bir yoğunluk izlenmemiştir.

Çalışmanın amacı; 1. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direniş hareketlerini incelemek ve bu işçi direniş hareketleri sonucu meydana gelen sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri analiz etmektir. Bununla birlikte çalışmada işçi hareketlerinin çalışma ve toplumsal alandaki etkilerini tarihsel bir bakış açısıyla tartışmak amaçlanmıştır. Çalışmada 1. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi direnişleri ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada işçi hareketleri sonrasında toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler incelenecek ve ortaya çıkan yeni düzenlemeler ele alınacaktır. Çalışma geçmişten günümüze tarihsel bir bakış açısıyla işçi direnişlerinin çalışma yaşamına ve toplumsal alanda ortaya çıkardığı etkilerin günümüz politikalarına yansımaları değerlendirmek açısından yapılacak uygulamalara bir çerçeve sunması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda bir toplumsal sınıf hareketi olarak, işçi hareketlerinin toplumsal alanda yaşanan diğer değişim ve düzenlemelerle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın konusu itibarıyla literatürde bu alanda yapılan çalışmalara katkı sunması amaçlanmıştır. Bu düşünceden hareketle, çalışmada işçi hareketlerinin tarihsel gelişimine, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de ortaya çıkan işçi ve sendikal hareketlere, işçi hareketlerinin çalışma yaşamında yol açtığı hukuki gelişmelere, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere yer verilmiştir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. İlgili yazında önce yapılan çalışmalardan hareketle ikincil kaynaklardan toplanan verilerden yola çıkılmıştır.

Çalışmada bir toplumsal sınıf hareketi olarak, işçi hareketlerinin toplumsal alanda yaşanan diğer değişim ve düzenlemelerle doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle, işçi hareketlerinin yol açtığı çalışma ilişkilerinde yaşanan hukuki gelişmeler ile toplumsal alanda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere yer verilmiştir. Çalışmada ele alınan dönemlerde yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümler ve bu dönüşümler doğrultusunda ortaya işçi hareketleri, günümüz işçi hareketleri üzerinde belirleyici olmuştur.

Extended Abstract

Labor Movements After The First World War In Turkey

It is also possible to express workers' movements as actions and resistances. The aim of the workers' movements is to oppose the system of exploitation. These movements are caused by demands such as the demand to reduce the workload, the demand for an increase in wages, the demand for government support for basic needs, the demand for full employment, the demand for improving working conditions. Labor movements in history go back quite a long way. Before they were called strikes, these movements were known as layoffs. An example of this is the work stoppage demonstration in Thebes by the workers who built the tombs of the pharaohs in 2100 BC. Work stoppages are also seen in Ancient Rome, in Beauvais, France in 1233, in Bordeaux in 1511, in Lyon in 1539, and in Normandy in 1681. Work stoppages were started from 1891 in the United Kingdom including England, Scotland and Northern Ireland in 1913-1920, in the USA starting from 1947 (which in the USA data do not keep records unless the number of workers participating in the work stoppage is over a thousand), 1901 It is recorded in the records that it has been seen in Canada in years.

When we look at the 19th century, while the interest in the craft loses value, labor and market demands generally pave the way for the transition to the factory environment. It has become a necessity to establish factories especially to meet the needs of the army. Shoe, fez and broadcloth factories, shipyards and gunpowder factories were state-owned factories. It is possible to talk about mechanization with the Tanzimat period. Therefore, it is possible to say that Feshane, the first industrial enterprise of the Tanzimat period, was established to meet the needs of the Ottoman army. Therefore, for this factory, the needs of the state were at the forefront, not the demand of the market. Because the production of necessities such as leather, broadcloth, gun and gunpowder made in the factories was not for the society but for the army. It should even be noted that the workers working in these factories are also soldiers and girls. In this case, it is possible to observe that the emergence of the working class is not possible. Therefore, this situation supports the view that workers' actions are not common. Especially in the weaving industry, the fact that women and girls work with long working hours for low wages and discontinuously also affects workers' organizations. However, it is possible to say that this situation ends with the formation of a competitive environment.

The first labor movement in the Ottoman Empire emerged as a reaction to the mechanization in the West with its modern dimension. Workers began to tear down the machines and destroyed the machines. The underlying reason for these reactions is the prevailing idea that machines will replace them. In the Ottoman period, the existence of workers' organizations was generally not recognized and even for a long time, the idea that strikes and unions were against the law was accepted. In addition to this view, due to the large population based on agriculture, the developing industry, the low level of education and the lack of democratic practices, an intensity was not observed in the labor movements.

Purpose of the study; To examine the workers' resistance movements that emerged in Turkey after the First World War and to analyze the social, economic and cultural changes that occurred as a result of these workers' resistance movements. However, in this study, it is aimed to discuss the effects of workers' movements in the field of work and society from a historical perspective. In the study, the workers' resistances that emerged in Turkey after the First World War were discussed. For this reason, in this study, the changes in the social structure after the workers' movements will be examined and the new regulations will be discussed. The aim of the study is to provide a framework for the applications to be made in order to evaluate the reflection of the effects of worker resistances on working life and the social field with a historical perspective from the past to the present. At the end of the study, it was concluded that as a social class movement, workers' movements are directly related to other changes and regulations in the social field.

In terms of the subject of the study, it is aimed to contribute to the studies in this field in the literature. Based on this idea, the historical development of the labor movements, especially the labor and union movements that emerged in Turkey after the First World War, the legal developments caused by the labor movements in the working life, social, economic and cultural changes are included. In the study, the literature review method, which is one of the qualitative research methods, was used. Based on previous studies in the related literature, data collected from secondary sources were used.

In the study, it has been concluded that as a social class movement, workers' movements are directly related to other changes and regulations in the social field. From this point of view, legal developments in labor relations caused by labor movements and social, economic and cultural changes in the social field are included. The social and economic transformations experienced in the periods discussed in the study and the worker movements that emerged in line with these transformations have been decisive on today's workers' movements.
